

BIJDRAGE

TINEKE BEYEN,
master in de geschiedenis, UGent

De familie Gevaert, Lima en de Commune van Sint-Martens-Latem als mythische inspiratiebron

De familie Gevaert uit Sint-Martens-Latem lag tijdens de 20e eeuw aan de basis van heel wat inspirerende kosmopolitische en ecologische projecten die hun invloed tot ver buiten het kunstenaarsdorp lieten gelden. Kunst schilder Edgar Gevaert stichtte er samen met Marie Minne (dochter van beeldhouwer George Minne), een gezin van elf kinderen, en lag aan de basis van het ideeëngoed rond de Limafabriek en Vrijstaat Latem dat zijn hoogtepunt kende in de periode na mei '68. Vrijstaat Latem werd in de volksmond bekend als de 'Commune van Sint-Martens-Latem'. Het bosrijke

en omvangrijke domein was een broedplaats voor mondiale contacten en ecologische ideeën en vormde een van de Belgische uitgangsborden voor de ontmoeting tussen Oost en West tijdens de tweede helft van de 20e eeuw. Deze bijdrage is een eerste verkenning naar de historiek en ideologie van Lima. We baseerden ons op familiearchief en op interviews met direct betrokkenen. POLS/Erfgoedcel Leie Schelde is nog volop bezig met het verder uitdiepen van de geschiedenis van de familie en het digitaliseren van archief.

Edgar Gevaert en Marie Minne met hun zes kinderen, tussen 1923 en 1926. Later kwamen er nog vijf kinderen bij. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

Sint-Martens-Latem: het schilderachtige kunstenaarsdorp aan de Leie

Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw vestigden zich in het idyllische Sint-Martens-Latem verschillende beeldhouwers en schilders die later internationale faam zouden verwerven. Hier kwamen in een relatief korte periode originele varianten van het symbolisme, het postimpressionisme en het expressionisme tot uiting. Deze stromingen zijn gekend als de Latemse Scho(ol)en, wat onrecht aandoet aan de verscheidenheid van de kunstenaars die er deel van uit-

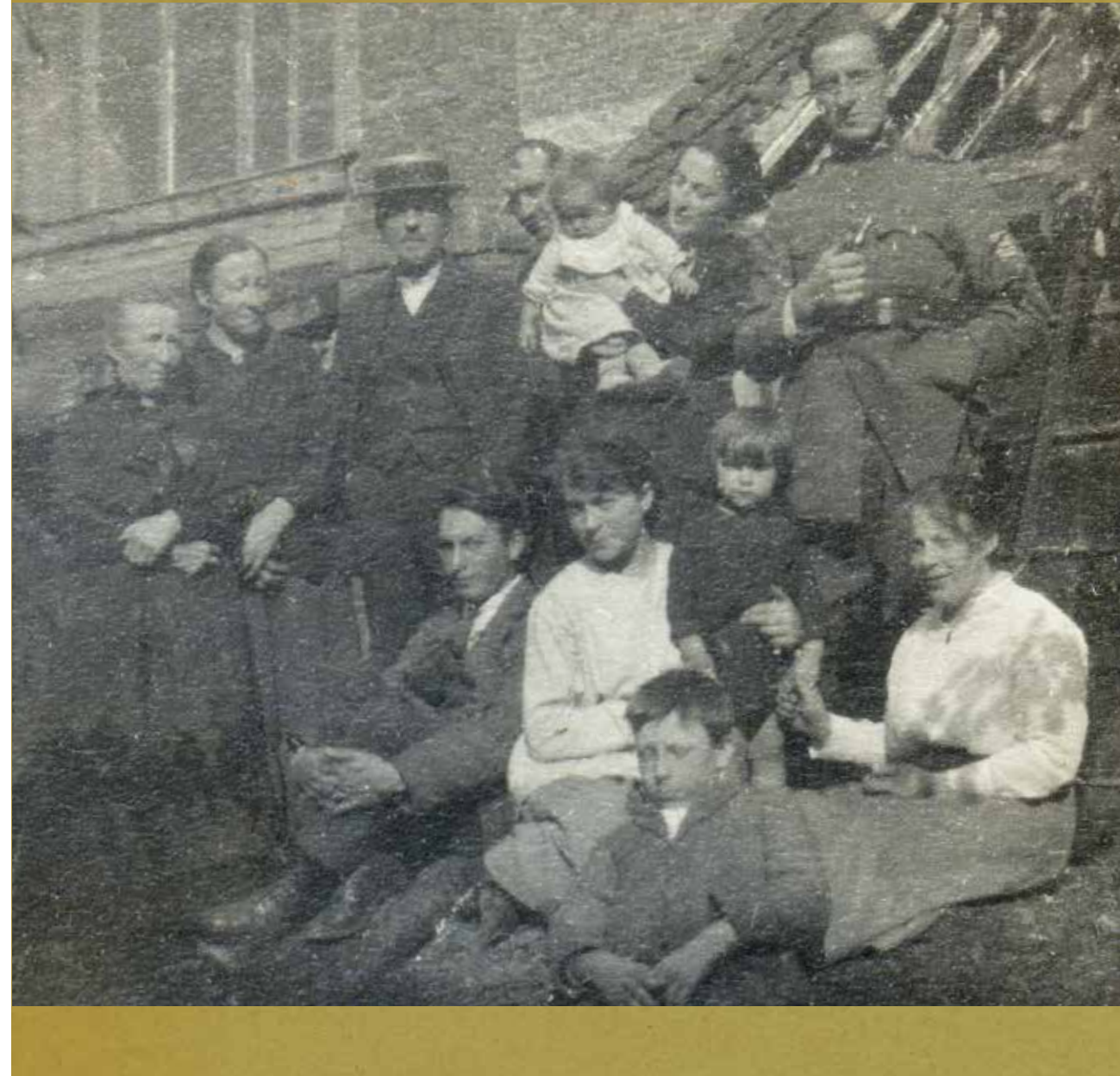

Edgar Gevaert (midden) vertrekt naar het front, 2 september 1914. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

maakten. Volgens prof. Christophe Verbruggen spreken we beter over een 'Latemse kolonie' vanwege het gebrek aan formele associatie.¹ Het fenomeen van de Latemse schilders wordt ook ten onrechte als een geïsoleerd Vlaams verschijnsel gezien. De Artiëstenkolonie van Sint-Martens-Latem deelde namelijk eenzelfde gedachtegoed als andere kunstenaarskolonies in Europa, zoals het verzet tegen de industriële revolutie en de culturele degeneratie die zij als het gevolg ervan beschouwden.²

Hoewel hij weinig of niet vermeld wordt in overzichten van de Latemse kunstgeschiedenis, kan de schilder Edgar Gevaert (1891-1965) zeker tot een van de Latemse kunstenaars gerekend worden. Eerbied voor de natuur was inherent aan zijn levensvisie. Hij was in de eerste plaats natuurminnaar, hovenier, visser, houthakker, en pas daarna schilder en schrijver.³ Afkomstig uit een industrieel en burgerlijk milieu uit Oudenaarde, werd van hem verwacht dat hij de textielweverijen van zijn vader Omer en zijn oom Prosper Gevaert zou verderzetten, maar hij koos voor een kunstenaarsbestaan. Gevaert hield van het landschap tussen Leie en Schelde. Zijn schilderijen evoceren een idyllisch landelijk leven en getuigen van een zekere naïviteit.

Hoewel zijn welgestelde familie hem bij het uitbreken van WO I in 1914 kon vrijkopen, besliste Gevaert toch resoluut om naar het front te trekken, uit solidariteit. Niet veel later werd hij gewond en ter verzorging overgebracht naar Wales. Daar maakte hij kennis met de symbolistische kunstenaars Gustave Van de Woestyne en Valerius De Saedeleer, die samen met hun gezin naar Wales waren gevlucht. Ook George Minne, die Edgar al kende via zijn ouders, was er aanwezig. Edgar Gevaert werd verliefd op diens dochter Marie en trad in 1916 met haar in het huwelijk.⁴

De familie Minne herenigd na WO I, Gent, 31 juli 1919. Op de foto zien we in het midden het jonge gezin Gevaert-Minne met de meisjes Marie en Céline, dat net terug is uit Wales. De man met de hoed is George Minne, naast hem staat zijn vrouw Joséphine. Uiterst rechts hun zoon Paul Minne in uniform. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

Volgende pagina: Edgar Gevaert en zijn elf kinderen in Zuidwest-Frankrijk tijdens WO II. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

De ezelkar van de familie Gevaert. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

In februari 1919 keerde het echtpaar Gevaert-Minne, met inmiddels twee dochters, terug naar België. Toen George Minne met zijn gezin terugkeerde uit Wales naar Gent, trokken Edgar, Marie en de kinderen bij hen in. In de zomer van 1921 verhuisden de twee gezinnen naar Sint-Martens-Latem en het gezin Gevaert-Minne woonde nog een tijdje in bij de Minnes. In 1925 betrok het gezin een landhuis aan de Kapitteldreef dat ontworpen was door Edgar Gevaert en George Minne.⁵

Edgar Gevaert: doordrongen van het ecologisch gedachtegoed

Gevaert leunde aan bij de *Lebensreform* die zich eind 19e, begin 20e eeuw vooral in Duitsland manifesteerde. Dit was een overkoepelende term voor erg diverse stromin-

gen die zich afzetten tegen de industriële maatschappij en voor een terugkeer naar de natuur ijverden, maar zich daarom nog niet organiseerden. Aanhangers van deze stroming geloofden dat de modernisering tot een vervreemding van mens en natuur leidde met een degeneratie van de mens als resultaat. Gezond voedsel, natuurgeneeswijzen en alternatieve landbouw waren belangrijke thema's in de reformbeweging.

Gevaert was er zich ten volle van bewust dat de industrialisering een nefaste invloed kon hebben op het leefmilieu.⁶ Verder stond hij ook kritisch tegenover vaccinaties en medicijnen.⁷ De aandacht voor biologische voeding was al van bij het begin aanwezig bij de familie Gevaert. Ze voorzagen in hun eigen voedselbehoeften door dieren te houden en groenten en fruit te kweken zonder het gebruik van chemische hulp-

middelen.⁸ Gevaert stond ook achter de opvoedingsprincipes van Jean-Jacques Rousseau. Die betoogde dat een kind voor zijn eigen opvoeding kon instaan door in nauw contact met de natuur en ver weg van de verderfelijke stad te leven.⁹ Elk van de elf kinderen in het gezin kreeg al heel vroeg een lapje grond op het domein waar vader Gevaert hen leerde tuinieren.¹⁰ Zijn zoon Paul Gevaert getuigt dat deze vaardigheden om te overleven op basis van natuurlijke hulpbronnen, hen gered hebben tijdens hun ballingschap in de Tweede Wereldoorlog. In 1940 vluchtte het gezin namelijk naar Zuid-Frankrijk. Edgar Gevaert was immers sterk antifascistisch ingesteld en had schrik dat hij zou verklikt worden.¹¹ Vijf jaar lang overleefden ze van alles wat eet-, drink- en brandbaar was. De Gevaerts doorliepen zowat alle overlevingsmethoden – van de visvangst tot het maken van houtskool, brood en wijn.¹²

Via pacifisme naar macrobiotiek

Gevaerts' pacifistische aard vinden we al terug in zijn filosofische werken voor de Tweede Wereldoorlog. In het interbellum streefde hij namelijk al naar een verenigd Europa.¹³ Sterk ontgoocheld door de twee wereldoorlogen en het falen van de wereldvrede, zette Edgar Gevaert zich in voor de World Federalist Movement (WFM) of de wereldbeweging voor federalisme. Die organisatie werd opgericht in 1947 vanuit de bekommernis dat de nieuwe structuur van de Verenigde Naties te veel gelijkenissen vertoonde met de Volkenbond, die de Tweede Wereldoorlog niet had kunnen vermijden. Omdat beide organisaties nog te veel een losse vereniging van natiestaten waren, met weinig autonomie, pleitte de WFM voor een globaal federaal systeem met een wereldregering en een wereldparlement.¹⁴ Ook de 'rode baron' Antoine Allard

was lid van deze beweging. Beiden moeten elkaar gekend hebben, want Gevaert zette zich ook in voor de 'Stop War'-actie die door baron Allard in 1948 op touw was gezet.¹⁵ Een van de betrachtingen van Stop War was atoomvrije zones tot stand te brengen, in afwachting van een volledige ban op kernwapens.

Vanaf 1948 gaf Edgar Gevaert tien jaar lang een drietalig maandblad uit: *Parlement*. Hieraan werkten verschillende kinderen van het gezin mee, zoals Pierre, Céline en Marie.¹⁶ Gevaert stelde zich met zijn Partij Universele Volk tweemaal kandidaat voor de nationale verkiezingen, namelijk in 1954 en in 1958.¹⁷ De partij wou zich boven de natie stellen en het Universele Volk verenigen om samen te strijden tegen oorlog.¹⁸ Die politieke activiteiten kon Gevaert financieren door elk jaar een stuk grond van het immense domein van 25 hectare te verkopen.¹⁹

Het huis van het gezin Gevaert-Minne fungeerde als een kosmopolitisch oord waar vrienden van overal ter wereld met open armen werden ontvangen. Ook voor leden van de World Federalist Movement stonden de deuren wagenwijd open, zij vonden vlot hun weg naar Sint-Martens-Latem.²⁰ Op die manier belandde ook de president van de Japanse beweging voor de wereldvrede, George Ohsawa, bij de familie. Volgens hem moest men eerst vrede binnen zichzelf verwerven vooraleer wereldvrede kon bereikt worden. Dit kon door een evenwichtige levenswijze of macrobiotiek. De gezondheid van de familie Gevaert-Minne was op dat moment niet al te goed door ontbering tijdens de oorlog. Hij raadde hen aan te stoppen met het gebruik van suiker, koffie en melkproducten. Enkele weken later was de voltallige familie er inderdaad van overtuigd dat enkel een yin-yangdieet op basis van granen hen kon verlossen van hun kwalen.²¹

Vanaf dan begon de familie typische macrobiotische producten te vervaardigen in de keuken van het ouderlijke huis. Daarbij werden ze geadviseerd door echtgenote Lima Ohsawa. De hele familie was betrokken bij het maken van yannah (alternatief voor koffie), gomasio (kruiden van sesamzaad en zeezout), tahin (sesampasta) en zeezout. Die activiteiten kwamen in een luttele veertien dagen tot stand en ondertussen deed de gastvrijheid ten huize Gevaert de rest. Buren en vrienden werden aangestoken door hun enthousiasme en al snel werden voor een steeds grotere groep mensen natuurvoeding en macrobiotische producten gemaakt. In het begin werden de producten gratis meegegeven aan vrienden en kennissen, maar na een tijdje besloot zoon Pierre Gevaert een kleine winstmarge te nemen. Op die manier kwam in 1956 het bedrijfje Sesam tot stand. Pierre Gevaert was de eigenlijke oprichter. Tegelijkertijd werd aan het Sint-Annaplein in Gent een winkeltje geopend met dezelfde naam waar de familie de producten verkocht.²² De naam Sesam werd in 1957 veranderd in Lima als dankbetuiging voor de hulp en het advies van Lima Ohsawa. Omdat er slechts enkele zaken reformproducten aan de man brachten, waren de Gevaerts in het begin verplicht naar Joodse of Armeense winkels in Brussel te trekken voor de aankoop van basisproducten. Tegelijk begon de familie te zoeken naar winkels die Lima-producten wilden verkopen. Op die manier zorgde Lima voor het ontstaan van tientallen natuurwinkels.

De moestuin van de familie Gevaert, jaren 1925-1930. Na WO II werd er jaarlijks 10 ton pompoenen geoogst. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

PARLEMENT

ST.-MARTENS-LAETHEM BELGIE
Tel. Gent 82.31.29 P.C.R.5651.00

UNIVERSELE VOLK

VOOR EEN WERELDPARLEMENT
— VOOR WERELDWET —

Een voor Allen - Allen voor Een

TER ERE VAN J.-J. ROUSSEAU

Op zondag 20 september

OPROEP

Volledig bewust als wij zijn van de eenheid van de Mensheid, en bezorgd met de vrijheid en de veiligheid van elk lid van de menselijke familie, nodigen wij uit, iedere man, iedere vrouw, waar zij ook leven mogen, in naam van de cosmopoliete gemeenschap verblijvend te Geneva, om samen met ons een uur van contemplatie in acht te nemen, op het ogenblik dat wij een plechtigheid zullen in acht nemen te Geneva, op zondag 20 september 1959 te 11 uur. Diegenen die aanwezig kunnen zijn zullen samen komen om eer te betuigen aan de nagedachtenis van Jean-Jacques Rousseau, die als "burger van Geneva", in vele opzichten vertegenwoordigt, de geest van vrijheid en solidariteit in de mens.

De gekozen datum voor de plechtigheid is deze van de 'Journée Fédérale', de vastendag van de bevolking van Geneva. Hij herinnert aan een memorabele gebeurtenis, vereeuwigd in twee monumenten: het eerste verbeeldt twee vrouwen, die het kanton Geneva en Zwitserland personifiëren. Beide distincte persoonlijkheden, in zekere zin onafhankelijk en terzelfdertijd onderling afhankelijk. Dit volgens de geheime dialectische formule die alle tweezijdige overeenkomsten tussen regeerder en geregeerde regelt. Deze formule, gekend door alle Wijzen ten alle tijde, en die essentieel is zolang onze wereld de mogelijkheid biedt van rivale machten, kan men lezen op het schild door een van de vrouwen gedragen: "Een voor allen - Allen voor een".

Het aangezicht van de twee vrouwen is gericht naar het Leimanmeer en de Mont Blanc. Zij kijken als het ware naar een eilandje midden de heldere wateren van de Rhône. Een eilandje met populieren. Daar staat een tweede

standbeeld, dat van een eenzame man, die van zichzelf sprak als "een eenvoudige mens, vriend van de waarheid". De burgers van Geneva en van de wereld hebben hem eer betuigd, en alhoewel er nog steeds wordt geredetwist over hetgeen hij onderwees, zal niemand het belang van hetgeen hij te zeggen had ontkennen. Rousseau blijft een enigma, en voor de vrijheid en eenheid die de droom is van alle goede mensen is het van het hoogste belang dit enigma op te lossen.

Het Geneëis burgerschap van Rousseau vertegenwoordigt in veelzinnige opzichten, alhoewel op kleine schaal, de mogelijkheid van een waar wereldburgerschap, dat voor ons open ligt. Geneva, in veel opzichten de stad van naar meest beroemde burger, onderhoudt vandaag nog een atmosfeer en een geestelijke houding die voordelig wordt geacht voor besprekingen tussen rivale machten.

Deze stad met haar samenkomsten is ook geschikt voor de gewone mens, hetzij om de menselijke solidariteit te versterken in al de maatschappelijke lagen, in gans het menselijk leven dat samenstroomt, zonder rekening te houden of het uit het noorden, het zuiden, of uit het oosten of het westen oorspronkelijk is.

Wij doen hierbij beroep op onze medeburgers in deze stad en in de brede gemeenschap waar de mens leeft onder de reeds verrijde stralen van de zon, opdat zij deze dag zouden eerbiedigen en, indien het hun mogelijk is, met ons samen te komen bij het monument van de Confederatie, op zondag 20 september om 11 u. In stilte en waardigheid, en zonder enige betoging zullen wij daar neerbuigen en enkele minuten vertoeven. Dan zullen wij

langzaam wandelen naar het eiland van Rousseau, en rond zijn standbeeld wandelen, zonder enige uerrijke betoging, in teken van eerbied voor de wijsheid die hij vertegenwoordigde. Wie dit wenst kan bloemen neerleggen.

In dit zal de plechtigheid als gesloten gehouden zijn, en allen kunnen in stilte uiteengaan.

Diegenen die individueel of in groep picnics wensen in te richten kunnen dit doen mits akkoord van de optieners van het eiland. Elke vergadering die zou gehouden worden na de hoofdpichtigheid zal gebeuren onder persoonlijke verantwoordelijkheid van de inrichters en mits akkoord van de lokale autoriteiten.

Wij stellen ten slotte voor dat deze plechtigheid ieder jaar zou gehouden worden op de derde zondag van september, en dat betogingen van sympathie zouden doorgaan op die dag in de ganse wereld, aan dewelke eenieder zal kunnen deelnemen zonder onderscheid van ouderdom, geslacht, ras, kleur, klasse, geloof, taal of gewoonte.

In de naam van
EEN mensheid,

Mlle. Marie-Anne Ferrière, 45-ter Route de Florissant, Geneva Zwitserland.

M. Jules Bublin, 1 Rue Tolstoi Zwitserland.

Dr. William Gunning, Institut Monnier, Versoix, Zwitserland.

M. Marc Rohrbach, 7 Avenue Pictet de Rochemont (Correspondent) Zwitserland.

Dr. Marc Gevaert, St.-Martens-Latem, België (Inrichter).

DE SAMENKOMST TE GENEVE

Bij prachtigste weder, ter ere van J.-J. Rousseau, waar het helder groen water van het meer van Genève de machtige stroom, de Rhône, begint te vormen, wandelden een vijftigtal mannen en vrouwen over de bruggen, van het gedenktokken der twee vrouwen die het Canton Genève en Zwitserland personifiëren, tot het monument op het eiland J.-J. Rousseau.

Een vijftigtal mannen en vrou-

J.J. ROSSEAU

wen kan men aanschouwen als een klein getal, doch wanneer deze mensen in eenheid gebonden leven op de rots der absolute waarheid, moet men het als zeldzaam aanzien, dat zoveel mensen samen hulde konden brengen aan de sublieme wijsgeer J.-J. Rousseau.

Ter die gelegenheid werden geen woorden gesproken behalve een korte uitleg door professor Gunning over het stilzwijgen van dit huldevertoon.

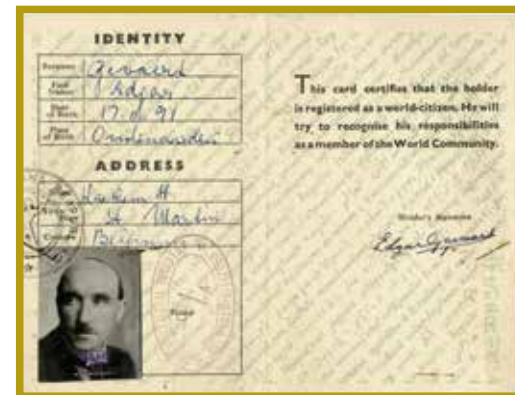
Aan de voet van de twee gedenktokken werden alhoen twee klompjes kamier aangestoken en de twee kleine vlammen, doorsnelende, wendelden in zachte geuren opwaarts voor enige uren.

In de stilte overhandigde Edgar Gevaert, op vraag van Guru Natarajan, de bundeling van gedachten die hier verder in «Parlement» kan gelezen worden.

Gedurende een week, in de schone bergstreek rond «Mont Blanc», hadden hier en daar samenkomsten plaats. Niet alleen werd er over wereldregering gesproken, doch deze regering was werkelijk in leven ontstaan met een groep mensen waarin eenvoudige rechtvaardigheid straalde in een volledige overeenkomst rond de glans der eeuwige, onvergankelijke, absolute waarheid.

In deze centrale universele

Voorpagina van een nummer van *Parlement* uit 1959. In deze editie staat onder meer een artikel over de filosoof J. J. Rousseau. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, Archief familie Gevaert-Minne)

Identiteitskaarten van Edgar Gevaert en Marie Minne als wereldburgers. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, Archief familie Gevaert-Minne)

Oorspronkelijk waren Sesam en Lima kleine familiebedrijfjes waarbij de voltallige familie meehielp in de firma. De kinderen waren betrokken bij de productie en vader Gevaert voorzag in de financiën voor de aankoop van de fabriek.²³ Zo ontstond een natuurvoedingsbedrijf dat in Europa zijn gelijke niet kende. Lima evolueerde van een kleine familiezaak tot een firma die een leidende en stimulerende rol zou opnemen bij de ontwikkeling en verspreiding van macrobiotische, vegetarische en biologische voeding.²⁴

"You are what you eat"

De macrobiotiek uitte een fundamentele kritiek op de industriële en westerse maatschappij, want die leidde tot het verval van traditionele waarden. Leven in een verstedelijkte maatschappij zorgde ervoor dat de mens compleet vervreemd geraakte van de natuur.²⁵ 'Het maatschappelijk verval' uitte zich het sterkst op het vlak van voeding.²⁶ Volgens aanhangers waren heel wat wereldproblemen hieraan te wijten. Macrobiotiek was een totaalvisie waarbij voeding het uitgangspunt was om de wereld te aanschouwen.²⁷

Die wereldbeschouwing had drie kritieken op het moderne voedselsysteem. Volle granen en lokale groenten werden vervangen door vlees, vis, zuivel en geïmporteerd fruit. Daarnaast was de kwaliteit van het voedsel erop achteruitgegaan. Ten slotte voegde de voedselindustrie allerlei additieven toe.²⁸ Volgens de macrobiotiek wordt de westerse maatschappij gekenmerkt door een hoog aantal ziekten. Steeds meer mensen kampen met voedselintoleranties, de beschavingsziekten nemen toe en het aantal kankers viert hoogtij. Het menselijk lichaam wordt langzaam vergiftigd door de moderne, bewerkte en geraffineerde voeding of geneesmiddelen, terwijl lucht, water en bodem verontreinigd worden door chemische stoffen.²⁹

De macrobiotiek reikte een geheel nieuw voedselpatroon aan. Voeding werd be-

Het echtpaar George en Lima Ohsawa. Het biologisch voedingsbedrijf werd genoemd naar Lima. (<https://shop.goldminenaturalfoods.com/aboutus.asp>)

Lima Ohsawa op bezoek bij de familie Gevaert. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

schouwd als een medicijn. Een natuurlijk en evenwichtig voedings- en eetpatroon zou tot een langer en gezond leven leiden. Doordat deze levenswijze zich baseert op het zenboeddhisme en taoïsme kan haar visie op geneeskunde in een oosters perspectief geplaatst worden. De oosterse geneeswijze hanteert een andere benadering dan de westerse fragmentarische en instrumentele visie. Dieet wordt ingepast in een holistische aanpak waarbij de mens en zijn ziekte als geheel behandeld worden.³⁰ Dat men volgens de macrobiotische visie kon genezen van allerlei hardnekkige en ongeneeslijke kwalen door zijn voeding aan te passen, stootte op sterk verzet van de klassieke geneeskunde.³¹

Het macrobiotische eetpatroon stelde drie basisvoorwaarden: het voedsel moest

natuurlijk zijn en onder biologische omstandigheden geteeld; het moest zuiver en niet geraffineerd zijn; en het mocht geen additieven bevatten. Concreet uitte dit zich in een volwaardig, biologisch, vegetarisch en suikervrij voedingspatroon. Geraffineerde suiker was taboe en werd beschouwd als vergif. Ook werd het eten van vlees, vis of zuivel zo veel mogelijk beperkt. Groenten moesten biologisch, lokaal en seizoensgebonden zijn. Het typische aan de macrobiotiek was dat alle voedsel kon opgedeeld worden volgens yin en yang. Elk voedingsmiddel vulde elkaar aan, maar vormde tegelijk ook elkaars tegengestelde. Door het Japanse karakter van de macrobiotiek werden allerlei Japanse producten toegevoegd aan dit eetpatroon. Lima was zo de eerste producent van macrobiotische producten

Tijdens hun bezoek aan de familie Gevaert-Minne gaf Lima Ohsawa (links op de foto) een kookdemonstratie. Lima Ohsawa (1899-1999) bleef tot haar 100e verjaardag kookdemonstraties geven over de hele wereld. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

in Europa.³² Een typische maaltijd bestond uit zestig procent volle granen en werd aangevuld met groenten, bonen, zeewier, miso of tamari.³³

Als pionier in macrobiotische producten slaagde Lima erin om oude en nieuwe graansoorten te herintroduceren en te verspreiden. De firma moedigde landbouwers aan om van oorsprong plaatselijke gewassen te verbouwen. Granen die vroeger veel voorkwamen, werden terug op het menu gezet. Zo verkochten ze als eerste in Europa biologische rogge, boekweit, gierst en spelt. Daarnaast bleven ze de alom bekende tarwe en maïs verkopen. Graansoorten die in het Westen onbekend waren, werden gelanceerd, zoals ongepelde volle rijst, quinoa, spelt en rogge. Aanvankelijk waren deze granen enkel populair bij personen die overtuigd waren van macrobiotische voeding, maar ondertussen zijn ze wereldwijd verspreid. Lima produceerde en verhandelde niet enkel granen, maar werd ook tot heinde en ver

bekend met veel afgeleide producten zoals muesli, rijstwafels en zuurdesembrood. Dat laatste was enorm geliefd. Het verschilt van gewoon brood doordat geen gist aan het deeg wordt toegevoegd om het te laten rijzen, maar een desem of een cultuur van wilde gist en bacteriën. Per week werden naar schatting 3750 broden gebakken.³⁴ De broden werden verdeeld over België en Frankrijk en zelfs een tijdje uitgevoerd naar de Verenigde Staten!³⁵

Lima als voorloper inzake duurzaamheid

Lima was dus niet het zoveelste bedrijf in het rijtje, maar had een uitgesproken ideologie. Zijn maatschappijvisie en wereldbeeld contrasteerden op veel vlakken met die van andere firma's.

Na de Tweede Wereldoorlog kende West-Europa nauwelijks nog landbouwers die op een natuurlijke manier teelden, dus moest

Lima naar hen op zoek. Volgens Lima konden enkel biologische landbouw en voeding de wereld redden. Daarom maakte het bedrijf van een faire prijs een speerpunt in zijn beleid. De lage prijs die de boeren kregen voor het zware werk op het veld in het dominante landbouwmodel, was volgens Lima de oorzaak van de massale plattelandsvlucht. Het doorgedreven kapitalistische systeem vervormde de voedselprijzen door speculatie.³⁶ De rurale maatschappij moest in ere hersteld worden, een echte samenleving was gebaseerd op landbouw.

Het ecologische verhaal van Lima stopte hier niet. De bekommernis om voedsel te telen zonder de tussenkomst van scheikundige producten, leidde in de jaren 1970 en 1980 tot het verzet tegen kernenergie. Lima sponsorde de uitgave van de Verenigde Aktiegroepen voor Kernstopping (VAKS), *Dossier Kernenergie: balans voor een kollektief zelfmoordprogramma*. Hier speelde ongetwijfeld de invloed van Edgar Gevaert mee. Naast het ondersteunen van VAKS onderhield Lima ook contacten met andere organisaties die zich inzetten voor het leefmilieu. Zo had het bedrijf losse en informele contacten met de Vereniging Ecologisch Leven en Tuinieren (VELT) die zich ook inzette voor het promoten en verspreiden van de biologische landbouw.³⁷

Ten slotte trachtte Lima een alternatief te bieden voor het dominante bedrijfsmodel. Omdat het in de eerste plaats als doel had gezonde voeding te produceren, kregen aandeelhouders hun winst niet uitbetaald in geld, maar in voedsel aan fabrieksprijzen. Uiteraard was het wel nodig een afzetmarkt te creëren voor macrobiotische producten die in de beginjaren van Lima nog volslagen onbekend waren. Daartoe werden talloze kooklessen en lezingen georganiseerd, kookboeken uitgegeven en was er een tijdschrift met duizenden abonnees. Lima wilde niet meegaan met de tendens tot privati-

sering en de doorgedreven concurrentie tussen bedrijven, die inherent zijn aan het kapitalisme en het liberalisme. Zo heeft Pierre Gevaert er nooit aan gedacht een patent te nemen op uitvindingen zoals miso (gefermenteerde sojabonenpasta), tamari (sojasaus ontwikkeld door Oshawa), tahin, rijstwafels en zuurdesembrood.

Het paradepaardje was de fabriek van Lima-France in Zuid-Frankrijk die volledig zelfvoorzienend was in energie. Al in 1976, in volle oliecrisis, werd elektriciteit opgewekt met het water van de nabijgelegen rivier, een technologie die vandaag sterk geprefereerd wordt bij duurzame ontwikkeling.³⁸

Lima was een atypisch bedrijf: het lag verscholen in de bossen van het domein Gevaert-Minne. Het oude gebouw staat er nog steeds en is vandaag een kunstgalerij.³⁹ De Gevaerts waren er immers van overtuigd dat een gebouw niet mocht worden afgebroken als zijn functie stopte, dus kreeg het een herbestemming nadat de fabriek in 1991 verhuisde naar Maldegem.⁴⁰

De Commune van Latem

Vijftien jaar na de oprichting van Lima ontstond uit de schoot van dezelfde familie de legendarische Commune van Sint-Martens-Latem die uitgroeide tot een van de hippiebastions in het Gentse. Marc Gevaert, de jongste telg van het gezin en stichter van de Commune, trok samen met zanger Walter De Buck en nog twee anderen⁴¹ met een Volkswagen-minibusje naar India om er de Indische goeroe Nataraja te ontmoeten. Eenmaal terug in Latem werd een soort tempel gebouwd op het domein Gevaert-Minne. Op hetzelfde moment startte Walter De Buck met Trefpunt vzw dat vooral bekend raakte door zijn rol tijdens de Gentse Feesten. Ook Marc Gevaert werkte daaraan mee.⁴² De Commune werd een vrijplaats waar nieuwsgierigen uit binnen- en buitenland

Enkele werknemers poseren aan de buitenopslagruimtes van de natuurvoedingsfabriek Lima, 1969. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Frieda Vlerick)

toe aangetrokken werden, een broedplaats voor artistieke zielen: Seppe Van Groeningen (broer van Felix) woonde met zijn ouders Jo en Bea een tijdje op het domein in een woonwagen. Hij haalde hier trouwens de mosterd voor zijn roman *Aards Paradijs*. Ook achterkleindochter Feline Minne (pseudoniem van Eveline Gevaert) schrijft in haar roman *Medea en ik* over haar jeugd in een 'verloren hippiemilieu'. Muziek was er alomtegenwoordig en veel muzikanten vonden dan ook hun weg naar de Commune. Elke zondagnamiddag vonden er jazz- of gipsyconcerten plaats waar veel volk op afkwam. Koen De Cauter was er een graag geziene gast met het Waso Kwartet en de Sintifamilie De Piotto's. Ook Edgar Gevaert's

achterkleindochter Trixie Whitley (dochter van de Amerikaanse muzikant Chris Whitley en Hélène Gevaert) en kleinzoon Alan Gevaert (gitarist bij dEUS) groeiden er op en kregen de muzikale microbe met de paplepel ingegeven. Kortom, iedereen die toen jong en links geïntereerd was in Gent, heeft er weleens vertoefd. Zo gaf de familie Gevaert een niet te onderschatten dynamiek aan het Gentse culturele leven.

Het huwelijk tussen whole foods en New Age

Volgens de sociaal historicus Arthur Marwick was natuurvoeding een essentieel onderdeel van de hippiebeweging.⁴³ Aan-

Het bekendste Lima-product is zonder twijfel de rijstwafel, vandaag standaard in het assortiment van elk grootwarenhuis. Omer Gevaert, zoon van Edgar, bedacht mee het concept en volgde de ontwikkeling van de automatisering van deze productielijn op. Veel scholen werden proefkonijn voor deze nieuwe soort koeken, smalend 'isomo' genoemd in de volksmond. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie familie Van Marcke-Persyn)

hangers van de New Age-beweging en de *counterculture* waren ervan overtuigd dat goede en gezonde voeding noodzakelijk was voor het zelfvoorzienend aspect van de leefgemeenschap.⁴⁴ De New Age was een spirituele dynamiek die vanaf de tweede helft van de jaren 1960 populair werd. Het vormde een eclectisch allegaartje van oosterse filosofie en religie, geestverruimende middelen en het leven in communes. De waarden liefde en vrede werden gedeclareerd als reactie op het materialisme en de autoriteit van de dominante westerse cultuur. De New Age-dynamiek kadert in een tijdperk dat gekenmerkt werd door een

sterke focus op het Oosten. Het verwierp de westerse religie en dogma's en moedigde het zoeken naar een eigen interpretatie aan.⁴⁵ Dit kwam vooral tot uiting in een holistische visie op genezen. Geen enkele therapie, psychologische of medische praktijk was uitsluitend gericht op het fysieke of mentale aspect zoals dat bij de klassieke (westerse) benadering van de geneeskunde wel het geval is. Andere benaderingen van gezondheid dan de westerse visie gingen vaak hand in hand met de flowerpower.⁴⁶

Whole food ging verder dan enkel het gezondheidsaspect. Het stond symbool voor het één worden van lichaam en geest en

belichaamde het natuurlijke, de puurheid en het goede.⁴⁷ Vegetarisme had een stevige connotatie met New Age in de jaren 1960 en 1970. De flowerpowerbeweging werd dan ook gekenmerkt door een sterke opleving van het vegetarisme en toonde in die zin verwantschap met de *Lebensreform*.⁴⁸ Het verwerven van spiritualiteit was het hoogste goed, en vegetarisme werd geassocieerd met het opnemen van vitaliteit. De *counterculture* was sterk verweven met de transcendentale religieuze traditie, en het verwerven van *wholeness* en psychische eenheid stond bij hippies hoog aangeschreven.⁴⁹ Het eten van vlees verhinderde het krijgen van een spirituele ervaring.⁵⁰ Bovendien bezat vegetarisme een krachtige pantheïstische component doordat contact met de natuur werd gestimuleerd.⁵¹ Macrobiotiek was in die zin meer dan een ascese. Het was bijna een religieus en filosofisch systeem. Door minder te eten, werd men lichter en was men in staat om tot spirituele climaxen te komen.⁵²

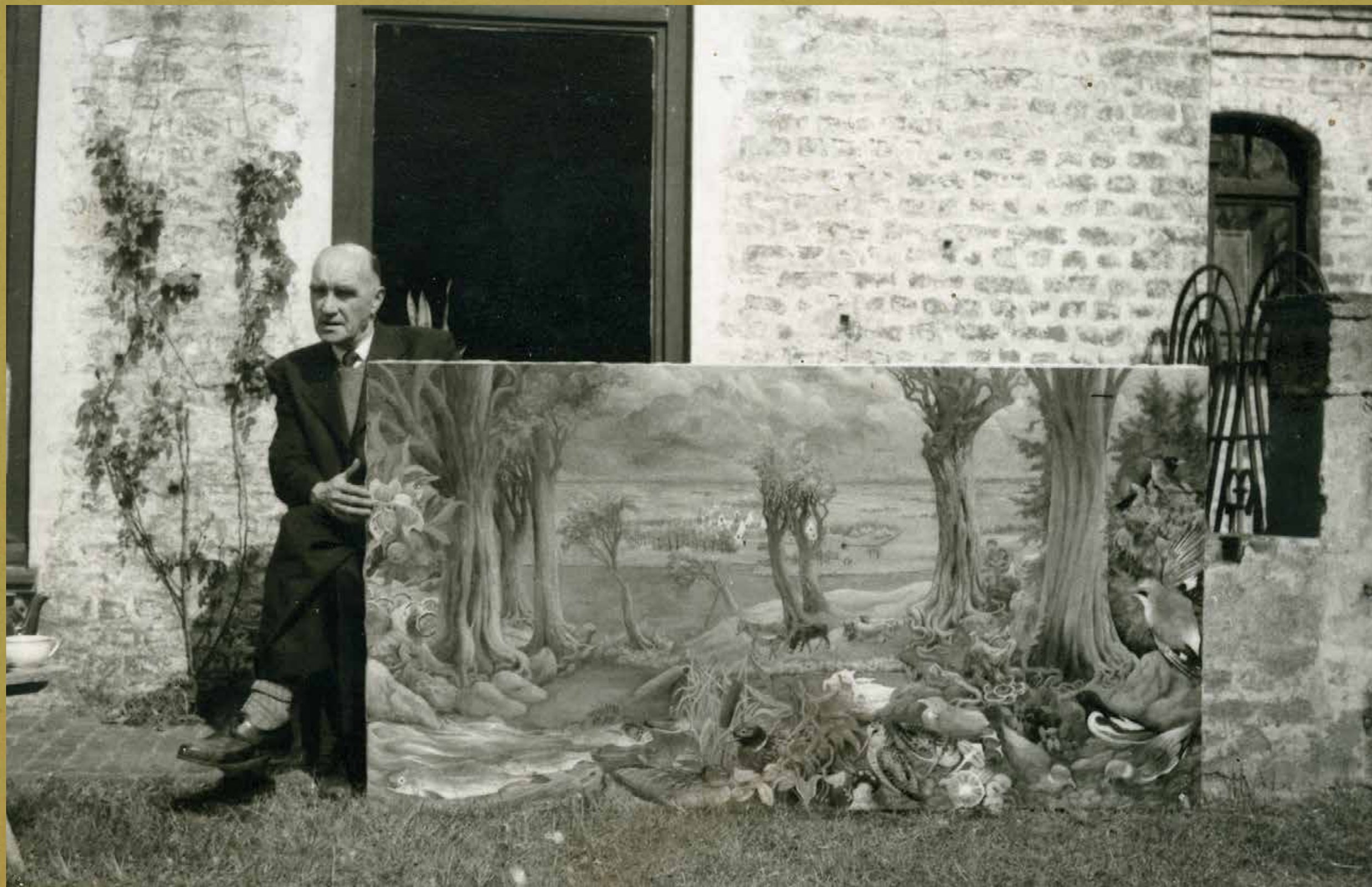
Deze kenmerken vond men allemaal terug bij de Commune. In De Warande, het restaurant van de Commune, werd geen vlees geserveerd en alle groenten werden biologisch geteeld in de eigen moestuin. De leefgemeenschap was bijna zelfvoorzienend. Granen en brood werden aan fabrieksprijs gekocht bij Lima aan de overkant van de straat.⁵³ Volgens Pierre Gevaert zijn er verschillende schepen met Lima-producten naar Vrijstad Christiana in Kopenhagen gestuurd, wat opnieuw duidt op de nauwe verwevenheid tussen de macrobiotiek en de hippiebeweging.⁵⁴ Ook de Commune zorgde ervoor dat de producten van Lima wereldwijd onder andere leefgemeenschappen verspreid werden. Door de sterke wisselwerking tussen de Commune en Lima worden beide vandaag trouwens nog steeds met elkaar verward, terwijl ze twee absoluut aparte entiteiten vormden.⁵⁵

De Gevaerts en de groene beweging

Lima en de Commune kaderden beide wel in eenzelfde maatschappelijke context. Halverwege de jaren 1960 ontstond in diverse westerse landen een nieuwe protestgolf die later de term 'nieuwe sociale bewegingen' zou opgekleefd krijgen. Ondanks de verscheidenheid in bewegingen en organisaties kwamen steeds dezelfde thema's naar boven: vrouwenemancipatie, gelijkheid, solidariteit met de Derde Wereld, pacifisme en bezorgdheid om het leefmilieu.⁵⁶ Wat de milieubeweging betreft, volgen wij Patrick Florizone die spreekt van 'een sociale beweging, die uit verschillende onderdelen bestaat. Die onderdelen zijn: verenigingen voor natuurbescherming, actiegroepen voor het behoud van het leefmilieu, geëngageerde wetenschappers of wetenschappelijke onderzoekscentra die zich toeleggen op de problematiek van het leefmilieu, groeperingen van mensen die terug naar de natuur willen of althans op een meer 'natuurlijke' manier gaan leven.'⁵⁷ Hij laat hierbij de beweging tegen kernenergie buiten beschouwing, maar integreert wel het leven in communes. Dé milieubeweging bestaat echter niet volgens Marc Hooghe en Staf Hellemans. We kunnen wel spreken van een wirwar van kleine groepen met uiteenlopende doelstellingen.⁵⁸

In de literatuur is er een debat of de moderne milieubeweging beschouwd kan worden als een nieuwe sociale beweging of dat ze eerder een voortzetting is van de beweging voor natuurbehoud van het begin

Volgende pagina: In 1956 gaat Edgar Gevaert terug schilderen. In die periode maakt hij enkele zeer indrukwekkende schilderijen waaronder *De 4 seizoenen*, waarvan we op deze foto 'De herfst' zien. (Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, privécollectie Pierre Gevaert)

van de 20e eeuw.⁵⁹ Met een cyclische visie sluiten we ons eerder aan bij het tweede standpunt, hoewel er zeker ook verschillen tussen beide op te merken zijn. Rond de overgang van de 19e naar de 20e eeuw richtten enkele individuen uit de (hogere) burgerij natuur- of vogelbeschermingsorganisaties op uit bezorgdheid om de recreatieve, esthetische en natuurwetenschappelijke functies van de natuur. Deze verenigingen kunnen dan ook niet tot de 'nieuwe' milieubeweging gerekend worden, omdat zij niet tot doel hadden bepaalde aspecten van de maatschappelijke structuur te veranderen en/of het beleid te beïnvloeden. Toch mogen we het belang van de beweging voor natuurbehoud niet onderschatten. We kunnen ze gerust beschouwen als de voorloper van de 'nieuwe' milieubeweging en ze had er dan ook een sturende impact op. De nieuwe protestbeweging ging echter uit van een rampscenario voor de natuurlijke leefomgeving en zeker ook voor de mens en zijn levensstijl. Een compleet andere visie en ideologie dan die van tijdens de eeuwwisseling.⁶⁰

Uniek aan Lima is dat daar een link werd gelegd tussen voeding en milieubeweging, lang voor de groene beweging dat deed. Het kan dan ook geen toeval zijn dat vegetarisme en ecologie vandaag meer leven in Gent dan in eender welke Belgische stad. *De Gentenaar* berichtte er al over in 1993 en legde het verband met de ontwikkelingen in Sint-Martens-Latem.⁶¹ Zo is het Gentse restaurant Avalon bijvoorbeeld macrobiotisch geïnspireerd. De moeder van eigenares Tinne Tomme kwam hiermee in contact door het bijwonen van een lezing in 1979 van Marc Callebert, toenmalig directeur van Lima.⁶²

Het genderperspectief

De nieuwe sociale bewegingen deelden ook een voorkeur voor een links-libertaire ideologie. Met de term links werd niet verwezen naar een ideologie zoals het socialisme, maar wel naar een kritische houding tegenover het kapitalisme. De focus lag op thema's zoals herverdeling, rechtvaardigheid en sociale gevoeligheid. De term libertair had dan weer betrekking op individualiteit en vrijheid. Zelfontplooiing en persoonlijke autonomie waren prominente waarden.⁶³ Die waarden zien we vooral terugkomen in de Commune. Het was een typisch voorbeeld van hoe het gemeenschapsgevoel kon samengaan met de individuele identiteit tijdens de flowerpowerbeweging. Zo wou Marc Gevaert op termijn evolueren naar tien à twintig hutjes verspreid over het domein Gevaert-Minne om te voldoen aan de behoefte van vrijheid en individualiteit. Ook het vrije seksueel verkeer was populair.⁶⁴ In deze context vinden we het wel gepast om de visie van Feline Minne te vermelden. Ze stelt dat vrij seksueel verkeer – het hippie-ideaal – het toppunt was van consumentengedrag: steeds op zoek gaan naar nieuwe kicks vanaf het moment dat het moeilijk ging, in plaats van de relatie te herstellen. Volgens haar had het niets te maken met vrijheid, maar wel met willekeur en 'het naar hartelust minnaars uit een catalogus plukken'.⁶⁵

Dit laatste staat in fel contrast met het gedachtegoed dat samenhang met de macrobiotiek, of althans, zoals het werd geïnterpreteerd door onder meer Pierre en Marie Mimi Gevaert. Het ideaalbeeld was dat van de vrouw aan de haard. In theorie representeerden yin en yang het binaire genderdenken waarbij yin symbool stond voor het vrouwelijke en yang voor het mannelijke. Man en vrouw vulden elkaar aan en zorgden zo voor het overleven van de mens-

heid.⁶⁶ De vrouw was op biologisch vlak het meest ontwikkeld doordat ze kinderen kon voortbrengen en voeden. Koken was een moreel proces, de keuken vormde een tempel en de kokkin nam de rol van priesteres aan. Zo valideerde de macrobiotiek de traditionele vrouwelijke rol van het bereiden en instaan voor het behoud van de familie. Het benadrukte expliciet de verzorgende eigenschappen die aan vrouwen werden toegeschreven en was dus een uitermate conservatieve visie.⁶⁷

Marie Mimi Gevaert stelde dat de enorme stijging van 'abnormale uitingen van de seksualiteit' het gevolg was van een slechte voeding. Het normaliseren van de voeding zou ertoe leiden dat abnormale uitingen, zoals homoseksualiteit, zouden verdwijnen. Ze was ervan overtuigd dat de twee geslachten fundamenteel verschillend waren en dat het verdwijnen van het natuurlijke onderscheid tussen man en vrouw leidde tot het verdwijnen van de aantrekkingskracht tussen beiden.⁶⁸ Vrouwen moesten zoveel mogelijk yin zijn, maar ook heteroseksueel zodat de aantrekkingskracht tussen man en vrouw niet zou verdwijnen. Marie Mimi Gevaert, sprak ook van 'de epidemie van abortussen' en stelde die gelijk aan geweld, drugs of de misdaden van Hitler.⁶⁹ Homoseksualiteit en abortus werden gekoppeld aan de industriële maatschappij en de moderniteit. Door te eten volgens macrobiotische principes konden deze zaken ongedaan gemaakt worden en was het mogelijk terug te keren naar een 'normale' toestand in het verleden.

Conclusie

De invloed van Edgar Gevaert op het Lima en het Commune-project was onmiskenbaar. Beide projecten vloeiden voort uit wat zich afspeelde binnen het gezin Gevaert-Minne. De kunstenaar en ecooloog speelde een doorslaggevende rol bij de opvoeding

van zijn kroost die middenin de natuur en helemaal anders werd opgevoed dan hun leeftijdsgenoten. Zijn ecologische visie en liefde voor de natuur gaf hij door aan zijn elf kinderen die er op hun beurt mee naar buiten kwamen. Elk familielid was overtuigd van het belang van de biologische landbouw waarvan ze de principes reeds als kind geleerd hadden. Zonder zijn engagement in de pacifistische beweging was de familie ook niet in contact gekomen met Ohsawa en was Lima er niet geweest.

Wat bij Gevaert ooit begon als passie voor datgene wat mooi moest blijven en niet verstoord mocht worden door kunstmatige ingrepen, groeide uit tot een bedrijf dat zich inzette voor de doorbraak van biologische landbouw en voeding in België en daarbuiten. Lima nam een pioniersrol op in een sector die tot dan zo goed als nauwelijks bekend was. Er was als het ware een brug tussen Edgar Gevaert die aansloot bij het gedachtegoed van de Reformbeweging, en de kinderen Gevaert die met Lima en de Commune mee op de kar sprongen van de 'nieuwe sociale bewegingen'.

Lima viel echter niet in een hokje te stoppen. Het bedrijf was actief in de strijd tegen kernenergie, had contacten met VELT en promoveerde de biologische landbouw, maar leunde ook aan bij de spirituele aspecten van de New Age. Biologische en vegetarische voeding waren toen nog geen issue van de groene beweging zoals dat vandaag het geval is, maar waren eerder typisch voor het hippiemilieu. Niettemin overlapt deze zaken wel in de praktijk.

Opvallend is ook dat Lima het brugpunt vormde tussen een conservatieve en progressieve ideologie. Op het vlak van milieu en voeding leunde het eerder aan bij de moderniteit en het linkse gedachtegoed; wat zijn maatschappij- en zeker zijn genderbeeld betrof, was Lima behoudsgezind en zelfs archaisch.

Deze bijdrage is deels gebaseerd op mijn masterproef *Lima: een pionier in biologische en macrobiotische voeding te Sint-Martens-Latem (1957-1995)*. *Consumptie als inzet van sociale bewegingen in de 'postmaterialistische' tijd* en werd aangevuld met informatie verkregen van POLS/Erfgoedcel Leie Schelde.

Met dank aan Jolien Verroeye en POLS/Erfgoedcel Leie Schelde en aan Ludo De Brabander van Vrede vzw.

- 1 Christophe VERBRUGGEN, Sint-Martens-Latem: het dorp aan de Leie. De romantiek van een kunstenaarskolonie. In: Jo TOLLEBEEK, Gita DENECKERE, Geert BUELENS, Chantal KESTELOOT, Sophie DE SCHAEPDRIJVER, *België, een parcours van herinnering: plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie*, Amsterdam: Bert Bakker, 2008, p. 394.
- 2 Piet BOYENS, *Een zeldzame weelde. Kunst van Latem en Leiestreek 1900-1930*, Gent/Amsterdam: Ludion, 2001, p. 7.
- 3 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek, zin of onzin?*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1981, p. 5.
- 4 Piet BOYENS, *Sint-Martens-Latem. Kunstenaarsdorp in Vlaanderen*, Tielt: Lannoo, 1992, p. 126.
- 5 <https://artiebert.wordpress.com/tag/gevaert>, laatst geraadpleegd op 09/02/2016.
- 6 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen, Bazas (Frankrijk), 19-20/02/2014.
- 7 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek, [...]*, p. 54.
- 8 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek, [...]*, p. 7.
- 9 Freya MALFAIT-DE CLERCQ, Robert DE BOOSER, Bob VAN HOOLAND, *Gemeentelijk museum Gevaert-Minne Sint-Martens-Latem*, Gemeente Sint-Martens-Latem, 1994, p. 16.
- 10 Marcel LECOMTE, *Edgar Gevaert*, Brussel: Arcade, 1975, p. 43.
- 11 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 12 Marc GEVAERT, *Van crisis aan tafel tot wereldcrisis. Een ecologische reflectie*, Gent: Stichting Mens en Cultuur, 1995, p. 20.
- 13 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 14 Marcel LECOMTE, *Edgar Gevaert, [...]*, p. 118; https://en.wikipedia.org/wiki/World_Federalist_Movement, laatst geraadpleegd op 09/02/2016.
- 15 Freya MALFAIT-DE CLERCQ, Robert DE BOOSER, Bob VAN HOOLAND, *Gemeentelijk museum Gevaert-Minne Sint-Martens-Latem*, 1994, pp. 21-22.
- 16 Freya MALFAIT-DE CLERCQ, Robert DE BOOSER, Bob VAN HOOLAND, *Gemeentelijk museum Gevaert-Minne Sint-Martens-Latem*, Gemeente Sint-Martens-Latem, 1994, p. 25.
- 17 Documentatie- en Archiefcentrum voor Kunst en Heemkennis Sint-Martens-Latem, Archief familie Gevaert-Minne. Correcties brochure Lima van Arnold Eloy, p. 1.
- 18 Privéarchief Pierre Gevaert, Bazas (Frankrijk), *Parlement*, 8(1955)15, p. 1.
- 19 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 20 Jolien DE BOUW, *Les Utopies d'un mouvement pour un Gouvernement Mondial et la Communauté de Laethem-Saint-Martin*, Parijs: Université Paris-Sorbonne, masterproef, 2014, p. 24.
- 21 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek [...]*, p. 43.
- 22 Privéarchief Arnold ELOY, Sint-Martens-Latem, *Lima, 1960-1990. Een bedrijf met een visie*. Onuitgegeven brochure, 1979, p. 10.
- 23 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 24 Interview met Marc Callebert door Tineke Beyen, Oudenaarde, 24/04/2014.
- 25 LIMA N.V., Paul Gevaert, Film 'Wie wind waait...!', Sint-Martens-Latem: 1979-1980, Lima.
- 26 Privéarchief Arnold ELOY, Sint-Martens-Latem, *Makrobiotiek der lage landen*, 5(1977)9, p. 22.
- 27 Karlyn CROWLEY, Gender on a plate: the celebration of identity in American Macrobiotics. In: *The Journal of Food and Culture*, 2(2002)3, p. 38.
- 28 Paul ATKINSON, The symbolic significance of health foods. In: Michael TURNER, *Nutrition and lifestyles*, Great Yarmouth: Galliard Printers, 1980, p. 82.
- 29 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek, [...]*, p. 134.
- 30 Carol HAEST, *Powerpoint Lima historie*, 05/06/2012.
- 31 Interview met Marc Callebert door Tineke Beyen.
- 32 Interview met Marc Callebert door Tineke Beyen.
- 33 Danielle RAPOPORT, Les plaisirs de l'ascèse. In: Fabrice PIAULT, *Le mangeur: menus, mots et maux*. Paris: Autrement, 1993, p. 97.
- 34 Interview met Ann Van Marcke, Jozef Van Marcke en Chris Persyn door Jolien Verroeye en Tineke Beyen, Deinze, 01/02/2015.
- 35 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 36 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 37 Interview met Lode Devos door Tineke Beyen, Brussel, 11/03/2014.
- 38 Robert HILL, Phil O'KEEFE, Colin SNAPE, Energy Planning. In: John KIRBY, Phil O'KEEFE, Lloyd TIMBERLAKE, *The Earthscan Reader in Sustainable Development*, Londen: Earthscan Publications Ltd, 1995, p. 93.
- 39 Guy Pieters Gallery.
- 40 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 41 Freddy Vanderborghet en Jan Brutsaert.
- 42 Facebookbericht van Natasha Gevaert aan Tineke Beyen, 26/01/2014.
- 43 Colin CAMPBELL, *The Easternization of the West. A Thematic Account of Cultural Change in the Modern Era*, Boulder: Paradigm, 2007, p. 84.
- 44 Warren BELASCO, *Appetite for Change. How the Counterculture Took on the Food Industry, 1966-1988*, New York: Pantheonbooks, 2007, p. 68.
- 45 George d. CHRYSIDES, Defining the New Age. In: Daren KEMP & James R. LEWIS, *Handbook of New Age*, Leiden: Brill, 2007, pp. 7-22.
- 46 Stephen MENNELL, Anne MURCOTT, Anneke H. VAN OTTERLOO, *The sociology of food, Eating, diet and culture*, Bristol: Sage Publications, 1992, p. 45.
- 47 Colin CAMPBELL, *The Easternization of the West. [...]*, pp. 80-84.
- 48 Evert PEETERS, *De beloften van het lichaam. Lebensreform in België, 1890-1940*, gepubliceerde doctoraatsverhandeling, KU Leuven, 2007, pp. 268-281.
- 49 Julia TWIGG, Vegetarianism and the Meaning of Meat. In: Anne MURCOTT, *The Sociology of Food and Eating*, Aldershot: Gower Publishing Company Limited, 1983, pp. 21, 28.
- 50 Karlyn CROWLEY, Gender on a plate: [...], p. 41.
- 51 Julia TWIGG, Food for thought: purity and vegetarianism. In: *Religion*, 9(1979), pp. 14-15, 22.
- 52 Danielle RAPOPORT, Les plaisirs de l'ascèse, [...], pp. 96, 99.
- 53 Interview met Lode Devos door Tineke Beyen.
- 54 Interview met Pierre Gevaert door Tineke Beyen.
- 55 BRTN, *Ontmoetingen in een vrijstaat*, 12/10/1972.
- 56 Marc HOOGHE, Een bewegend doelwit. De sociologische en historische studie van (nieuwe) sociale bewegingen in Vlaanderen. In: Marc HOOGHE & Jaak BILLIET, *Historische en sociologische benaderingen van nieuwe sociale bewegingen*, Gent: Odis, 2004, pp. 331-333.
- 57 Stefaan WALGRAVE, *Nieuwe sociologische bewegingen in Vlaanderen: een sociologische verkenning van de milieubeweging, de derde wereldbeweging en de vredesbeweging*, Leuven: KUL, Sociologisch onderzoeksinstituut, Departement Sociologie, 1994, p. 16.
- 58 Sara DE RIJCK, *De 'nieuwe' milieubeweging als nieuwe sociale beweging. Lokaal onderzoek van het 'Actiecomité voor Milieubescherming te Merelbeke'*, ugent, masterproef, 2007, p. 42.
- 59 Stefaan Stroo heeft het in zijn scriptie over de milieubeweging als een nieuwe sociale beweging (Stefaan STROO, 'Het is gemakkelijk om aandacht te hebben voor de vogeltjes als je geen honger hebt'. *De (B)SP en het leefmilieuthema in de periode 1961-1991*, ugent, masterproef, 2005, 159 pp. Voor de these over meer continuïteit binnen de beweging verwijzen we naar Joris PIETERS, *De continuïteit binnen de milieubeweging: natuurbescherming in relatie met milieu-actiegroepen in de vroege jaren zeventig (1970-1974)*, ugent, masterproef, 2002, 205 pp.
- 60 Christophe VERBRUGGEN, De reacties op vroege vormen van vervuiling. De chemische nijverheid te Gent, 1820-1892. In: *Jaarboek voor Ecologische Geschiedenis*, Gent: Academia Press, 1999, p. 137.
- 61 *De Gentenaar*, 27-28/02/1993.
- 62 http://www.macrobotics.org.uk/downloads/MBA_Summer_2010_taster.pdf, laatst geraadpleegd op 10/01/2016.
- 63 Marc HOOGHE, Inleiding: tussen vernieuwing en continuïteit. In: Marc HOOGHE & Jaak BILLIET, *Historische en sociologische benaderingen van nieuwe sociale bewegingen*, Gent: Odis, 2004, pp. 321-322.
- 64 BRTN, *Ontmoetingen in een vrijstaat*, 12/10/1972.
- 65 Facebookpost van Feline Minne, 02/11/2014.
- 66 Pierre GEVAERT, *La Famine mondiale est imminente. Comment les villages pourraient assurer une prospérité durable*, Editions Alphée, 2009, pp. 37-40.
- 67 Karlyn CROWLEY, Gender on a plate: [...], pp. 38, 40, 42, 43.
- 68 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek, [...]*, pp. 81, 109-111.
- 69 Marie TALING-GEVAERT, *Macrobiotiek, [...]*, pp. 30, 189, 194-195, 111.